

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 2016, 63, 167 - 173**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:399540>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-10-28**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

ŠURMINOV MAČEK

Sanda Ham

Uvod

Rasprava o nepostojanom *e* u kajkavskih imena koju je Đuro Šurmin 1936. potaknuo svojim radom u beogradskom Našem jeziku: Protiv kvarenja narodnoga jezika, bila je o imenu Vladka Mačeka – koplja su se lomila oko toga je li *Mačeka* ili *Mačka*.¹ Gledajući Šurminovim očima, možemo reći i da su se mačevi lomili jer se Šurmin izruguje političkopučkoj etimologiji koja Mačekovo ime izvodi iz imenice mač:

„Zaista neki su išli tako daleko da su ime političkog vođe Hrvata htjeli da dovedu u vezu s rečju mǎč!! i onda Maček, premda je njegov otac bio kao i on ponosan svojim prezimenom kao Máček.“ (Šurmin, 1936., b: 74.)²

Šurmin, a poslije njega i Ivšić, smatraju da Maček ima nepostojano *e* koje se gubi u sklonidbi pa kosi padeži imaju osnovu *Mačk-*: *Mačka*, *Mačku*, *Mačkom*.

Rasprava je nastavljena sve do našega doba, ali Šurmin se u toj raspravi dospio ogledati tek dva puta – drugi je raspravljajući članak, odgovor Paunovu (1936.) i Kulieru (1936.), napisao krajem 1936.,³ a umro je u ožujku 1937. Riječ je doslovce o posljednjim Šurminovim radovima.

Suvremeno jezikoslovlje o Šurminu

Suvremeno hrvatsko jezikoslovlje Đuru Šurmina rijetko spominje. Zabilježila sam samo tri kraća suvremenija osvrta na Šurmina jezikoslovca. Antun Šojat 1974. u radu: O deklinaciji kajkavskih prezimena s nepostojanim *e*, upozorava, u sedam redaka i jednoj bilješci, na raspravu o nepostojanom *e* koju je Šurmin potaknuo krajem 1936. Pišući Šojatu U spomen, Šurmina će u istom kontekstu spomenuti i Nataša Bašić (2012.). Marko Samardžija (2012.) Šurminovoj raspravi o Mačeku i Mačku posvećuje dvadesetak redaka Desetog zaglavka svoje knjige: Maček u genitivu ili o poteškoćama sa sklonidbom Vođina prezimena (Samardžija, 2012.: 410.). O Šurminu troje navedenih autora govori afirmativno, a Samardžija ga svrstava među jezične puriste.

¹ Rad je u skraćenom obliku pročitana na Znanstvenom skupu o Đuri Šurminu, održanom u Zagrebu, Varaždinu i Čazmi, 21. – 22. travnja 2016.

² Pučka etimologija koja u *maču* vidi podrijetlo Mačeka kao u kajkavskoj umanjenici imenice *mač*, očito je u to vrijeme bila snažna jer su se u novinama vodile prave rasprave o tome je li Maček *mali mač* ili je kajkavski *mačak*. Vidi: Kovačić, 1937.

³ Objavljen 1937.

Danas je uglavnom poznat Ivšićev rad iz časopisa Hrvatski jezik o istoj temi – I naša o Mačku (Ivšić, 1938.), ali Ivšić ne spominje Šurmina makar piše u jeku rasprave o Mačku i Mačeku, navodi slične primjere i služi se sličnom jezikoslovnom argumentacijom. Stjepan Babić (1954.), pišući u Jeziku o nepostojanom *e*, Šurmina je izostavio, makar je pisao o Ivšićevoj raspravi o Mačku. Marko Samardžija u starijim radovima (2004.) u kojima se bavi Stjepanom Ivšićem i Ivšićevim jezičnim savjetom o Mačeku ne spominje Šurmina, tek u posljednjoj njegovoj knjizi (2012.) Šurmin će biti spomenut u svezi s raspravom oko Mačkova prezimena. Nije onda čudno što ni mlađi autori,⁴ raspravljajući o nepostojanom *e* ili o imenu Vladka Mačeka, Šurmina ne spominju. Očito je da je Šurmin, kada je riječ o nepostojanom *e*, uglavnom zaboravljen i/ili gurnut na jezikoslovnu rubnicu.

Posebnost hrvatskoga jezika i pripadnost kajkavštine kroz Mačka raspravljena

Šurmin je 1897. doktorirao strogom jezikoslovnom temom: Riječi muškoga roda â-osnova u hrvatskom jeziku,⁵ ali njegov životni poziv očito nisu bili ni jezikoslovlje, a ni filologija. Sam za sebe kaže:

„... koji sam se nekad morao baviti i filologijom...“ (Šurmin, 1936. a: 141.), „Istina je, ja sam se preko 20 godina bavio politikom. Ali sam do 1921. godine s interesom pratio i onu nauku koja ima u našim univerzitetima svoje posebne katedre za proučavanje našega narodnoga jezika i njegove istorije.“ (Šurmin, 1936. b: 70.)

Bez obzira na nevoljkost kojom govori o sebi kao o filologu i jezikoslovcu, Šurminovi su jezikoslovni radovi, iako malobrojni, podacima pouzdani, zaključcima valjani, metodološki u skladu s jezikoslovljem Šurminova doba. Tako i njegova rasprava o Mačku.

Makar su prethodni istraživači, osobito Antun Šojat, valjano prikazali i ocijenili Šurminov prinos usustavljanju kajkavskih imena u hrvatski književni jezik,⁶ ipak nisu osvjetljeni svi uzroci koji su uopće do rasprave doveli. Šurminov prinos sažeo je Antun Šojat ovako:

„... Šurmin je ustao protiv izjednačavanja hrv. kajkavskih prezimena na *-ec* i *-ek* s tuđim slavenskim prezimenima i založio se za njihovo integriranje u standardni jezik s originalnom paradigmom, u kojoj je *e* nepostojano.“ (Šojat, 1974.: 110.)

Zašto baš na primjeru Mačkova prezimena, pročitat ćemo u Samardžije koji o Mačeku govori u kontekstu poštokavljenja kajkavskoga:

⁴ Orlić, 2012.; Krumes, 2015.

⁵ Objavljeno iste godine u Nastavnom vjesniku.

⁶ Književni jezik upotrebljavamo istoznačno standardnom jeziku.

„Iako to prepravljjanje na »štokavsku«... posve razumljivo kod kajkavaca nije primano s odobravanjem, sve je nekako bilo »u redu« dok je to pitanje bilo samo »plemensko«, tj. samo hrvatsko. U tridesetim godinama, na užas mnogima, to je pitanje odjednom iskočilo iz »plemenskih« okvira jer se učestalo počelo pojavljivati jedno hrvatsko (i slovensko) prezime (*Maček*) kod pisanja (a vjerojatno i u izgovoru) kojega je spomenuta književnojezična (štokavsko) - kajkavska razlika *a:e* postala općim problemom.“ (Samardžija, 2012.: 410.)

Dakle, naglasak je u suvremenika, kada je o Šurminovoj raspravi riječ, na imenu Vladka Mačeka i u svezi s tim na nepostojanom *e* i „integraciji kajkavskih imena u standardni jezik s originalnom paradigmom“ (Šojat, 1974.).

To je svakako točno; međutim, u dubini je Šurminove rasprave, na čijoj je površini populistička slika Mačka i Mačeka,

1. pitanje posebnosti hrvatskoga jezika,
2. pitanje pripadnosti kajkavštine hrvatskom jeziku,

a ta dva pitanja nisu naši suvremenici potanje izdvojili i opisali. Sâmo je pitanje *Mačka* ili *Mačeka* u kontekstu navedenoga u stvari sporedno, ali je zbog Mačekove popularnosti plijenilo pozornost i davalo mogućnost Šurminu da širem krugu čitatelja kroz *Mačka* progovori o posebnosti hrvatskoga jezika u onodobnom srpsko-hrvatsko-slovenskomslužbenom jeziku i o kajkavskom narječju kao dijelu hrvatskoga jezika.

Možda se komu može učiniti pretjeranom tvrdnja da se 1936. još uvijek moglo dvojiti oko pripadnosti kajkavskoga narječja hrvatskomu jeziku, međutim, kada je Ivšić 4. veljače 1935. održao predavanje *Jezik Hrvata kajkavaca* (Ivšić, 1934./1935.) smatralo se to tada, a smatra se i danas, završnim udarcem pokušajima da se kajkavština otrgne od hrvatskoga jezika:

„Najveći je doprinos toga Ivšićeva rada da je na temelju akcentuacije... znanstveno dokazao da kajkavsko narječje pripada hrvatskom jeziku te da je u ravnopravnom odnosu s druga dva narječja, čakavskim i štokavskim... te se po tome, između ostaloga, kajkavsko narječje bitno razlikuje od slovenskoga.“ (Maresić, 2012.: 3.)

Đuro Šurmin teoriju o tome da su kajkavci Slovenci nije podupirao ni u svojim mlađim danima. Njegova *Povjest književnosti hrvatske i srpske*⁷ (1898.) može dati korisne podatke o Šurminovim jezičnim pogledima.⁸ U poglavlju *Borba za narodni jezik: 3. Književni rad od 1847. do 1868.* potanje opisuje svoje poglede na hrvatski jezik. U duhu svojega vremena, obilježenog pobjedom hrvatskih vukovaca, Šurmin krajem 19. st. o hrvatskom i srpskom narodnom jeziku govori kao o jednom jeziku. Ne odmiče se u svojem mišljenju od Karadžića: narodni jezik smatra književnim, a

⁷ Naslov je točno naveden; Šurmin ne piše *povijest*, nego *povjest*. Lik *povjest* u skladu je s normom njegova vremena pa, gledano iz Šurminova doba, taj lik nije pogriješan.

⁸ Opširnije o Šurminovu prikazu i opisu hrvatskoga jezika i hrvatskih gramatičara vidi: Ham, 2010.

taj je književni štokavski i zajednički je Hrvatima i Srbima. Međutim, nije ni tada prihvatio da kajkavski pripada slovenskom i da su kajkavci Slovenci:

„Tu Daničić pristaje uz Vuka, koji je u Kovčežiću rekao, da su kajkavci Slovenci, štokavci Srbi, a samo čakavci Hrvati. Daničić je spomenuo 109 razlika jezika hrvatskoga od srpskoga, »ali gotovo kod svake razlike naišao je, da ono što bi se činilo da je hrvatsko, dolazi i kod srpskih književnika, i opet što bi se činilo da je srpsko, da se nalazi i kod hrvatskih«. To je svoje mišljenje, da se hrvatski razlikuje od srpskoga, sam opozvao, a ona stara teorija, da su kajkavci Slovenci, sasvim je oslabljena Jagićevim najpotonjim razlaganjem u Arhivu za slov. filologiju. Daničićeva i Jagićeva se mišljenja drži malo Srba – ali pristaju uz staru teoriju bez opravdanih razloga.“ (Šurmin, 1898.: 268.)

Samo se od sebe postavlja pitanje u kakvoj je to svezi s *Mačkom* i zašto se zalaganje za *Mačka* može smatrati zalaganjem za posebnost hrvatskoga jezika unutar srpsko-hrvatsko-slovenskoga i pripadnost kajkavskoga narječja hrvatskomu jeziku.

Šurmin raspravu o *Mačku* započinje tvrdnjom da je srpsko-hrvatski-slovenski političko trojstvo koje u stvarnoj upotrebi ne postoji, ali da se tomu političkomu trojstvu hoće i upotrebnoga postojanja pa se stoga iz toga „čudovišta rađaju i kojekakve druge jezičke nakaze“ (Šurmin, 1936. a: 141.). Jedna je od tih nakaza i sklonidba *Maček*, *Mačeka* jer, tvrdi Šurmin:

„Kako nitko ko zna hrvatskosrp. jezik neće nikad reći da je potjerao *mačaka* nego *mačka*, tako nijedan čisti i nepokvareni (neškolorani) kajkavac ni Hrvat ni Slovenac neće nikad reći da je udario *mačeka* nego *mačka* jer je to u njegovu dušu usađeno, i to je naše od starine...“ (Šurmin, 1936.: 142.)

Dakle, nepostojano je *e* kajkavsko, hrvatsko i slovensko, ono je jednakovrijedno štokavskom nepostojanom *a*, pa je odnos *Maček* – *Mačka* jednakovrijedan odnosu *Mačak* – *Mačka*. To doista ne bi bilo sporno da Šurminovi protivnici Andrija Kulier i Aleksandar Paunov nisu Šurminovo nepostojano *e* shvatili kao napad na srpski jezik, dakako „srpski jezik kao stožerni jezik u južnoslavenskoj skupini“ (Paunov, 1936.: 10.) i pravo lice srpsko-hrvatsko-slovenskoga.

U odnosu na srpski jezik, nepostojano *e* u vlastitih imena izrazita je hrvatska posebnost. Srpski jezik u svemu prilagođuje vlastita imena svom sustavu, pa tako i kajkavska i ostala slavenska imena. U neprilagođenim oblicima, oblicima s nepostojanim *e*, Paunov vidi opasnost za trojedni jezik jer se jasno pokazuje da je time hrvatski jezik ipak poseban i različit, na što Šurmin u stvari kroz *Mačka* upozorava:

„Čvor je svega u tome: jesmo li za to „jedinствeno trojstvo“ ili „trojствeno jedinstvo“ u lingvistici ili nismo. Smijemo li mi otvoreno izjaviti: srpskohrvatski jezik je jedno, a narodni jezik g. Mačekovih sugrađana je drugo. Ako ne govorimo i ne pišemo onako kako govore seljaci iz Kupinovca još ne znači da „kvarimo narodni jezik“. Na protiv!“ (Paunov, 1936.: 10.)

Navedena razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika u sklonidbi kajkavskih imena nije očita samo iz različite upotrebe u dvama jezicima, nego i iz normativnih priručnika koji su na snazi u vrijeme rasprave.⁹

Belićev pravopis iz 1923. govori o „posrbļjavanju slovenskih reči“¹⁰ (Belić, 1923.: 122.), a 1930. za slavenska prezimena na *-ek* i *-ec* propisuje sklonidbu u kojoj se *e* zadržava u svim padežima: *Vodopivec, Jireček – Vodopiveca, Jiričeka* (Belić, 1930.: 91.). Usprkos tomu što Belić ne dopušta nepostojano *e*, Šurmin ipak pokušava i u Belića pronaći uporište citirajući iz Belića sljedeće:

„Kod imenica, prideva i zamenica to je a nepostojano i gubi se u zavisnim padežima u kojima je grupa suglasnika na kraju reči... na pr. nokat (kajk. nokat) nokta...“ (Šurmin 1937.: 72.),

međutim, taj je oblik *nokat* Šurmin sâm dopisao kao dio svoje argumentacije, ali kako nema završih navodnika nije jasno da je taj *nokat* Šurminom dodatak, a ne Belićev primjer. U Belića kajkavskih oblika nema, jednostavno zato što je Belić štokavski purist i u njegovu srpskohrvatskom jeziku – i *književnom* i *narodnom* i *našem* – kako ga on naziva, nema mjesta kajkavskom ni kajkavskim utjecajima pa tako ni nepostojanom *e*. Za razliku od Belića, Boranićev pravopis (s tradicijom barem tridesetak godina duljom od Belićeve pravopisa iz 1923.), za slavenska i kajkavska prezimena propisuje nepostojano *e*:

„Slavensko (i hrvatsko kajkavsko) nepostojano *e* vlada se kao štokavsko nepostojano *a*:

kajk.	Vramec	gen.	Vramca
“	Klanjec	“	Klanjca
“	Tuhelj	“	Tuhlja
slov.	Levec	“	Levca
“	Pregelj	“	Preglja
“	Prešern	“	Prešerna
bug.	Sredec	“	Sredca
“	Pleven	“	Plevna
rus.	Donec	“	Donca
“	Orel	“	Orla
“	Jireček	“	Jirečka
“	Liberec	“	Liberca
polj.	Jabóbek	“	Jabóbka
“	Krółwicz	“	Krółwica“ (Boranić, 1923.: 28.) ¹¹

⁹ Naravno da nepostojano *e* nije pravopisno pitanje, ali se tada očito smatralo pravopisnim.

¹⁰ *Slavenski* je hrvatski naziv, Belić upotrebljava srpski naziv – *slovenski*.

¹¹ U izdanju iz 1926.: 31.: Krółwicz Krółwica

Iako Pravopisno uputstvo (1929.) ne govori izravno o pisanju slavenskih imena, u Boranićevu pravopisu poslije Uputstva nepostojanoga *e* više nema (1930.); sada je ono postojano u svim padežima. Taj je djelić kajkavštine u hrvatskom jeziku izbačen iz norme, a tako je nestalo i uporište za upotrebu nepostojanoga *e*. U tom se kontekstu Šurmin zalaže za potisnutu hrvatsku posebnost koja je kajkavska i kao takva ne može biti srpska, pa ni srpskohrvatska.

Zaključak

U ovom radu nisam potanje opisivala Šurminovu (ili Ivšićevu) argumentaciju u prilog nepostojanome *e*: *Maček – Mačka*, a tako ni argumentaciju protivnika. Poznato je da je u hrvatskom jeziku prevladalo *Maček – Mačeka* bez obzira na to što su argumenti u prilog nepostojanom *e* bili (i ostali) jezikoslovno utemeljeni i valjani. Međutim, nastojanja oko normativnog priznavanja nepostojanoga *e* u slavenskih i kajkavskih imena, kao obilježja hrvatskoga književnoga jezika, nisu time prestala. Zaslugom S. Babića nepostojano *e* uvedeno je u novosadski pravopis,¹² hrvatski su jezikoslovci i poslije 1960. upozoravali na nepostojano *e*, osobito u kajkavskih imena. Ipak, i danas postoje brojna odstupanja, a razlog tim odstupanjima nije jezikoslovni. Činjenica jest da je prevladalo *Maček – Mačeka*, a *Mačak – Mačka*:

„Eh, sad, iz mnogih razloga se nećemo upuštati u uklanjanje dvojbe je li se to dogodilo zato što hrvatska jezična zajednica (ni tada) nije vjerovala svojim jezikoslovcima i njihovim argumentima ili iz nekog drugog razloga.“ (Samarđžija, 2012., 411.)

Literatura

- Stjepan Babić, 1954., Deklinacija slavenskih imena s nepostojanim *e*, Jezik, god. 3., str. 6. – 10.
- Nataša Bašić, 2012., Uspomeni Antuna Šojata, Jezik, god. 60., br. 1., str. 3. – 9.
- Aleksandar Belić, 1923., Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika, Beograd
- Aleksandar Belić, 1930., Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika, drugo, prerađeno izdanje, Beograd
- Dragutin Boranić, ²1923., Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb
- Dragutin Boranić, ³1926., Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb
- Dragutin Boranić, ⁵1930., Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb
- Sanda Ham, 2010., O slavonskim jezikoslovcima u književnim povijestima 19. stoljeća, Ljubićevu Ogledalu i Šurminovoj Povjesti, Šokačka rič 7, Zbornik radova sa Znanstvenoga skupa slavonski dijalekt, Vinkovci 2010., str. 167. – 181.
- Sanda Ham, 2014., Stjepan Babić, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, sv. 27., Zagreb – Osijek, 2014., str. 97. – 125.

¹² Opširnije vidi: Ham, 2014.

- Stjepan Ivšić, 1938., I naša o »Mačku«, Hrvatski jezik, god. I., br. 2. – 3., str. 50. – 54.
- Stjepan Ivšić, 1934./1935., Jezik Hrvata kajkavaca, Ljetopis JAZU, sv. 48., str. 47. – 88., pretisak HAZU, 2012.
- Mirko Kovačić, 1937., Da li Maček-Mačka ili Maček-Mačeka?, Hrvatski dnevnik, god. II., br. 252., str. 13.; pretisak: Samardžija, 2012.
- Andrija Kulier, 1936., Tko kvari narodni jezik?, Obzor, god. LXXVI., br. 63., str. 2.
- Andrija Kulier, 1936., Tko kvari narodni jezik, Jugoslavenski list, god. XIX., br. 270., str. 9.
- Jela Maresić, 2012., Stjepan Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca: Predgovor, HAZU, str. 1. – 2.
- Alen Orlić, 2012., Nepostojano e, Jezik, god. 58., br. 4., str. 144. – 150.
- Aleksandar Paunov, 1937., Protiv kvarenja srpskohrvatskog narodnog (književnog) jezika, Naš jezik, god. V., str. 8. – 11.
- Pravopisno uputstvo, 1929., Prosvetni glasnik, god. XLV., broj 9., Beograd, str. 747. –771.
- Marko Samardžija, 2012., Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.), ŠK, Zagreb
- Marko Samardžija, 2004., Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnoga jezika: Stjepan Ivšić – jezični savjetodavac, HSN, Zagreb, str. 188. – 195.
- Irena Krumes Šimunović, 2015., Ulica Vlatka Mačka ili Ulica Vladka Mačeka?, Jezik, god. 62., br. 1., str. 35. – 37.
- Antun Šojat, 1974., O deklinaciji kajkavskih prezimena s nepostojanim e, Jezik, god. XXI., br. 3. – 4., str. 109. – 114.
- Đuro Šurmin, 1897., Riječi muškoga roda â-osnova u hrvatskom jeziku, Nastavni vjesnik, knj. V., str. 268. – 296.
- Đuro Šurmin, 1898., Povjest književnosti hrvatske i srpske, Zagreb
- Đuro Šurmin, 1936., Protiv kvarenja narodnoga jezika, Naš jezik, god. IV., str. 141. – 142.
- Đuro Šurmin, 1937., Protiv kvarenja našega narodnoga jezika, Naš jezik, god. V., str. 69. – 75.

Sažetak

Sanda Ham, Filozofski fakultet, Osijek

UDK 811.163.42.-26(091), pregledni rad

primljen 29. travnja 2016., prihvaćen za tisak 10. listopada 2016.

Šurmin's Maček

The paper deals with the debate initiated by Đuro Šurmin about the fleeting *e* in the family name Maček. By arguing whether the declined version of the name should be Maček – Mačeka or Maček – Mačka, Šurmin actually discusses a peculiarity of the Croatian language and the affiliation of the Kajkavian dialect to the Croatian language.